

„OKVETETLENKEDŐ, NYUGTALAN, ROSSZ FIÚ”

Ady Petőfi-képéről, tágabb kontextusban

Az alábbiakban némiképp tágabb kontextusban igyekszem közelíteni Adynak a Petőfiről vallott nézeteihez (értelmezni kettejük alkotáslélektani eredőit, árnyalni Ady egykori élethelyzete révén is egy-egy cikke háttérintencióit), mint ahogyan azt e kérdéskör önmagában, a szövegvilágok primátusa felől igényelné. Egyrészt, mert nem egyszerűen a hatás-történet felől s még kevésbé a jelenből visszavetített szemantikai összetettségek nyelvi kódjai, vagyis versek és publicisztikák mai olvasati lehetőségei irányából, hanem szorosabb filológiai keretekben, esettanulmány-szerűen kívánok közelíteni a kérdéskörhöz. Ebből fakadóan nem valamiféle összegzés igényével, mintsem többnyire időrendi sorrendben, primer forrásokra támaszkodva, okok és háttérindokok szoros megvilágításával igyekszem rámutatni a legfontosabb motiváló faktorokra. Másrészt azért is, mert mindez a 20. század első két évtizedében, a hazai modernség-hullámok koordináta-rendszerében, azok fokozott térnyerése, intézményesülése közepette zajlik, ugyanakkor s legkevésbé sem egységes szemléleti fókuszpontokkal. Ezek közt csupán egy az úgynevezett Ady-nemzedék felléptéig rögzült Petőfi-kép visszaperlésének (tágításának, újrakonstruálásának) a kérdése, melynek eltérő irányai óhatatlanul irodalomszociológiai és kánonkritikai megközelítéseket is indukálnak.

I.

„Amíg Arany társadalmának minden tagja lényegében ugyanazt a választ adta a politika, társadalmi élet, erkölcs és életfilozófia alapkérdéseire, az utána jött új társadalomban széles világnézeti ellentétek nyíltak s ezek előbb-utóbb megszólalást kerestek az irodalomban is, úgy hogy az előbbi kor irodalmának világnézeti egysége mindinkább differenciálódott, az irodalom mind nagyobb része már nem az egész nemzet egységes képét tükrözte, hanem azoknak a különböző csoportoknak a képét, amelyek a társadalomban egymás mellett és egymással szemben állottak.”¹ A *Nyugat* egyik vezető kritikusa, Schöpflin Aladár e szavakkal jellemezte egy 1921-ben kelt, visszatekintő cikkében a 19. század végétől fokozatosan kialakuló irányzati tagolódást, elsődlegesen a századelő irodalmi életére és annak csoportos világnézeti ellentéteire utalva. Ha szavainak a korábbi, vélt egységgel kapcsolatos részére vonatkozóan (a nemzeti klasszicizmus és a romantika korának viszonylatában) lehetnek is kételyeink, árnyaló javaslataink, az aligha tűnik megkérdőjelezhetőnek, hogy a 20. század elejére egy merőben új társadalmi-kulturális helyzet állt elő, a modernség hazai térnyerése pedig hol csendesebb, hol harsányabb módon, de határozott diszkurzusppluralizációt eredményezett. Ez nem csupán a korszak költői megnyilatkozásaiban és alkalmazott technikáiban vált érezhetővé, hanem visszahatott diakrón módon a

¹ Schöpflin Aladár: Konzervatív kritika, fejlődő irodalom. *Nyugat*, 1921/8, 569.

múlt értékeinek szükségszerű újraértelmezéseire is. Schöpflin a hazai irodalmi életben magában ezt követően is a „teljes zenekar” szükségességét hangoztatta, amiben minden képletes szólamra (szekértáborra, irodalomszemléletre stb.) szükség mutatkozik, ugyanakkor korabeli írásaiban sem tagadta, hogy minden új, fellépő generáció a maga szükségletei és értékrendje szerint válogat a múltból s a vállalt elődök hosszú sorából.² Az új század első évtizedének sokszorosán megváltozott helyzetében az irodalmi szcéna jelei (az ekkor még nagyon nagy többséggel bíró nemzeti konzervatív, akadémikus irodalomszemlélet hívei éppúgy, mint az oroszlánkörmeiket épp csak megvillantó modernek) óhatatlanul előképeket kerestek és gyártottak önmaguk számára, s hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a korábban közösnek vélt szellemi ősök és hagyatékuk előbb-utóbb értelmezési-kisajátítási viták tárgyai lehetnek. Mindez erőteljesen érintette Petőfi (és részben Arany) újraértelmezését is, a korábban kisajátított, politikai célzattal is „domesztikált” Petőfi-életmű poétikai visszaszerzésére törekvő kísérleteket vagy a költőideálok emberi jellemvonásainak az árnyalását, de a saját nemzeti múlt- és hagyományképek szerinti olvasatokban az epigonság-szólamok felszámolását is célozta.³ A modernség diszkurzusalakzataiban a teljes irodalmi közelmúltra vonatkozóan megindult egy olyan hagyomány- és kánonszelekció, amely az európai szellemi áramlatokra is kitekintve, múltértelmezéseiben többek között már 1890-től, *A Hét* elindulásától is szordinósan érezhetővé vált, hangsúlyosan viszont 1908–1909-re érett be, mondhatni a modernnek többfrontos intézményesülő törekvéseivel és csoportos fellépéssel vált kritikus mértékűvé. A *Nyugat* megjelenése e térben kezdetben – legalábbis a jelzett éveket tekintve – még nem keltett nagyobb feltűnést, maga a lap elindulása nem sok ellenzőre akadott,⁴ az uralkodó irodalomszemléletet és az irodalmi/kulturális erőviszonyokat nem tűnt még különösebben befolyásolni. Az ugyanekkor Nagyváradon kiadott modern versantológia, *A Holnap* első kötetének⁵ fogadtatása viszont annál harsányabb volt, s erőteljesen felkavarta a hagyományértelmezés tereén is az irodalmi állóvizet. A megjelenése utáni viharos polémiákat, országos pennaháborúkat az indokolta elsődlegesen, hogy a csoportos fellépés sokak szemében az elodázhatatlanná váló irodalmi mellett a társadalmi modernizáció kérdésköreit is tematizálta. A lírai antológiákban szerepet vállalók (Adyval az élen) így gyorsan és igaztalanul megbélyegzettek lettek: nemzetietlennek, modernkedőknek, betegeseknek, a hagyományokat tagadóknak s csak a külföldet majmolóknak nevezték őket, új hangú lírájukat pedig jobb esetben is „múló betegségnek”, átmenetnek vagy hóbortnak nevezték. Így tett többek között Szabolcska Mihály és Rákosi Jenő is, akik sokáig nem akartak tudomást venni a változó időkről, később pedig már Ady-féle veszedelemről beszéltek. Meglehetősen elfogult és felületes, főképp moralizáló véleményük kialakításában (amit aztán napilapok vezércikkei vettek át sommás megjegyzésekkel országszerte) az első antológiában közölt verseknél döntőbb szerepet játszott annak – programírásként is értelmezett – bevezetője.

² Schöpflin Aladár: Öregek és fiatalok. In: *A Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja 1909*. Szerk. Szerdahelyi Sándor, Bp., Révai és Salamon, 1909, 172–178.

³ Olyan eredetiség-képet szorgalmazott, mely túl kívánt lépni az előző évtizedek szólamain, amelyek a hivatalos, kormányzati kultúrpolitikai szintre emelve beérték az Arany által betetőzöttnek mondott népi-nemzeti nyelvi regiszter és az ehhez mért költőideál olvasóközönségben is elfogadott, kanonizált tulajdonságainak másolásával, átörökítésével.

⁴ Ignótus programcikke, a *Kelet Népe* már címe szerint is igyekezett mindenfajta nemzeti érték megbecsüléséről biztosítani, kellő óvatossággal megnyugtanni a címe szerint tekintetét nyugatra fordító új irodalmi lap olvasóit, ehhez képest volt „*A Holnap* programja irodalmi forradalom a *Nyugat*é mellett” – ahogyan azt Ilia Mihály is megírta. Vö. Ilia Mihály: *A Nyugat és a Holnap*. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum 1., Szeged, 1961, 31–38.

⁵ *A Holnap*. Szerk. Antal Sándor, Nagyvárad, Holnap Irodalmi Társaság, 1908. A *Poetes d'aujourd'hui* mintájára szerveződő nagyváradai kötetben Ady Endre mellett Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka szerepeltek verseikkel.

A polemikus előszó szerzője, Antal Sándor eleve elhatárolódott ugyanis saját jelene irodalmi hatalmasságaitól s azok elszürkült idoljaitól és avultnak minősített irodalomeszményétől, a magyar irodalmi életben pedig új fejezetet hirdetett, aminek a nagyváradi „igric csapat” (ahogyan később többen a holnaposok közül önmagukat is jellemezték) afféle előhírnöke kívánt lenni.⁶ E szándék értelmében az újfajta közlésmód, az új lírai nyelvezet mellett a múlt – kisajátított, máskor méltatlanul a feledés homályában hagyott – „rebellis” nagyjaihoz is visszatértek, nem csupán a jövőbe tekintettek: antológiájukat „Vajda János szellemének” ajánlották, első nyilvános fellépésüket, 1908 szeptember végi matinéjukat is Vajda-ünnepséggé szervezték, akiről a népnemzeti nagyságok s más irodalmi társaságok elfeledkeztek, s még a nehezen készülő szobra kovácsoltvas rácsaira sem futotta a magasztos szólamok között.⁷ A magyar irodalom századeleji megújulásának társadalomkritikai tartalmára az antológia által felfedezett, de már korábban, egyetemista társaival ezt tudatosító Babits így emlékezett vissza mintegy húsz év távlatából: „Megdöbbenve ébredtem rá a magyar középosztály és az egész akkori magyar kultúra elmaradottságára. Ez a kor a magyar szellemi életnek nagy apálya volt. A magyar élet bennünk, a látszólag biztosban is visszaesett a régi magyar apátiába. Arany János halála óta fajunk zsenije is kihaltnak látszott.”⁸ Babits szerint generációjából „egy kis csoport verődött össze az egyetemen, amelyből azóta az új magyar irodalom kitűnőségei nőttek ki”, s ők – főként Juhász-szal, Kosztolányival, s másokkal – „a fiatalság egészséges és szuverén megvetésével” tekintettek „a századvég epigon, népieskedő s jelentéktelen kedvességeket hajszoló irodalmára”. E csapat aztán „Vörösmartyig tért vissza ízlésével vagy a külföldre nézett, nyugat felé, lehetőleg túl a németen, Párizsba, Albionba!”⁹ Soraiból egyértelművé válik, hogy saját jelenük sivárságai közül nem egyszerűen az előző század utolsó évtizedeihez, vagyis nem a közvetlen előtűk járókhoz tértek vissza, hanem időben korábbi szellemi-költői példaképekhez fordultak. Az 1908 októberében az irodalomba berobbanó Móricz visszaemlékezésében ugyanígy vélekedett: eszerint indulásakor is még a „szürkék és tehetségtelenek iskolakönyv-poézise”¹⁰ volt az uralkodó, saját fellépésükhöz tehát legitimáló céltattal is régebbi idők nemzeti nagyjaihoz, korábbi életművekhez s azok megkérdőjelezhetetlenértékéhez, tekintélyéhez fordultak. A „látszólagbiztos” politikai-társadalmi-gazdasági élet sivár irodalmi-művészeti jelenéből s a felszínes közelmúltból valami tisztább, művészebb, eredetibb, öntörvényűbb felé. Mindez nem csupán átértékelést jelentett, hanem olykor a teremtéshez eredendően szükséges rombolást is maga után vont, amit a modernség első, esztétizáló hullámának több alkotója, így a *Nyugat* első lapszámainak méltató

⁶ Antal más nyilatkozataiban, még az antológia megjelenése előtt is hasonlóan éles, olykor egyenesen provokatív hangokat ütött meg. „Az új társadalom nemcsak a tudomány, ipar és kereskedelem terén ébreszt fel új szükségletet, hanem a művészet terén is... A halottakon élőködők a haza és a művészet nevében kiáltanak feszíttsdmeget azokra, akik nem akarják elhinni, hogy a régi négykrajcáros aranyból van. Ami nekik nem tetszik, lápvirágművészetnek nevezik, de a múltba tekintő szemük nem látja a holnapot [...] A vadregényes hatásvadászó műromok ellen alakult A Holnap [...] be fogja mutatni a mai forrongó társadalom művészetét” – nyilatkozta például 1908 tavaszán. Vö. Antal Sándor: *A Holnap. Nagyváradi Napló*, 1908. április 19.

⁷ *A Holnap* bemutatkozásakor, az első matinén is erre a célra gyűjtöttek az 50 filléres belépőjegyekből s az eladott példányokból, mondván: „A magyar irodalmi társaságok százai közül csak egyetlen egynek jutott eszébe Vajda János emlékének méltó megünneplése. Annak, amelyiket kegyeletlértéssel, ifjú titánkodással vádoltak meg.” Lásd a *Nagyváradi Napló* névtelen cikkét, 1908. szeptember 23.

⁸ Babits Mihály: Írók vallomása (F. J. interjúja), *Magyarország*, 1923. december 8.

⁹ Uo.

¹⁰ Lásd Móricznak az 1923-ban, Osvát Ernő negyedszázados írói jubileuma alkalmából rendezett ünnepségen tartott beszédét.

Juhász Gyula mint *A Holnap* egyik legfontosabb szervezője is hangoztatott szegedi, illetve nagyváradai lapokban közölt cikkeiben ekkoron.¹¹

Fontos e ponton megjegyezni, hogy ez a leválás és teremtő eredetiség-igény kezdetben a lírában érvényesült elsődlegesen. Ahogyan Schöpflin írta 1908 legvégén: „míg a legujabb líra egészen függetlenítette magát a tiz-tizenöt év előtti lírától s sok tekintetben ennek egyenes ellenzéke, addig a legujabb regényírás annyira függ az előtte való generáció regényírásától, hogy ugyyszólván íróról-íróra ki lehet mutatni, a nyolcvanas-kilenczvenes évek melyik elsőrendi írójának irányát igyeckszik tudva vagy öntudatlanul tovább fejteni”.¹² Ezért is különösen fontossá vált, hogy a „legujabb nemzedék sajátlagosan lírai nemzedék”-ként értelmeződött, amely „forradalmi jelszókkal lép fel”, s amely „összetöri a régi dikciót, a régi technikát s ujat akar helyette”.¹³ A régi líra, melynek elsődleges törekvése sokáig az volt, hogy „szó és gondolat teljesen egy testté” simuljon, hirtelen időszertülnné vált: „ezt az egy darabból faragott stílust nem bírja meg a mai fiatalság nyugtalan, lázas, hajszálnyi árnyalatokig differenciált, ideges érzésvilága”.¹⁴ A fiatal modernnek pedig már az asszociációk, a szimbólumok, a sejtetések, az erőteljes képi átmenetek és hangulatok révén láttatnak, verseikben a „közeli gondolatról távolabbi gondolatra való ugrásokkal”. Ezért írhatta gondolatmenete sommázataként Schöpflin, hogy: „Nem csak az apa nem érti fiát – elvégre természetes dolog – hanem a bátyja sem érti öccsét és haraggal nézi, amit csinál”.¹⁵

A századelő felgyorsult világában az új lírikus nemzedék tagjai egyfelől elvetették tehát a korabeli népmuzikai iskolák technikáit és módosították témáit, új csapásokat, új kifejezésformákat és ideálokat kerestek, a modernség jegyében korszerűbb, vagyis az aktuális életviszonyokkal jobb párbeszédre törekvő, új nyelven szólaltak meg, miközben ugyanilyen hangsúlyosan az apák helyett mondhatni a nagyapák vagy dédapák nemzedékéhez is visszanyúltak bizonyos kérdésekben. Így többek között az eredetiség kérdésében és a saját koruknak megfelelő, differenciált kifejezésforma megtalálásában, ami szükségszerűen új lírai nyelvet is feltételezett, ugyanakkor legitimációs bázist is igyekezett teremteni a generációs fellépést eleve ellenző, azt kirekesztő „öregék”, a jobbára konzervatív-akadémikus szemléletet vallók szemében. Ugyanilyen fontos, hogy e komplex folyamatokban (az irodalmi mezőn addigra megindult mozgásokat értékelve) másokhoz hasonlóan Schöpflin is hangsúlyozta 1908 őszén, hogy a „fiatal líráról beszélve” lehetetlen, „hogy ki ne kelljen ejtenünk Ady Endre nevét. Az egész legifjabb lírának ő az apja, őt szidják haragosai, ő érte lelkesülnek hívei. Azok közül, akik a legutóbbi 4-5 év óta fejlődtek költőkké s léptek az irodalomba, egy sincs, aki független tudna maradni tőle. Ő nyitotta meg a kaput az új lírának (...)”.

E konstellációban nem csoda, hogy amikor a többnyire húszas éveikben járó (egy, legfeljebb két kötettel vagy többnyire még eggyel sem) rendelkező poéták 1908 körül csoportosan léptek színre, s a fővárosban és vidéki nagyvárosokban intézményesen kívántak megmutatkozni, a kritika szemében részben vagy egészben az Ady által nyitott csapáson haladtak, vagyis e korábban főként általa vívott harcnak akaratlanul is a részeseivé váltak. E „forradalmi jelszók” az olvasók többségének szemében is a konzolidált társadalmi értékrend minden korábbinál erőteljesebb felbolygatását jelentette, a *szép*, a *jó* és az *igaz* korábbi hármasan való felülemelkedésben pedig az Ady-féle tudatos botránkoztatást, a dekadens életérzést, a hangsúlyos nemzeti önkritikát, s ez utóbbi révén akár osztársadal-

¹¹ Lásd többek között Juhász Gyula: *Nyugat. Szabadság* [Nagyvárad], 1908. április 19. 5., illetve *Juhász Gyula Összes Művei* 5. Bp., Akadémiai, 1968. 132–135.

¹² Schöpflin: *Öregék és fiatalok*, i. m., 174.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo., 175.

¹⁵ Uo., 176.

mi forrongást vagy komoly értékválságot is megalapozhatott.¹⁶ Ez pedig már Petőfi megidézésének (vagy visszaperlésének) a módját is meghatározta. A korabeli pennaháborúkat tekintve kiemelten fontos ezért, hogy Antal Sándor, az első nagyváradi versantológia szerkesztője bevezetőjében legitimációs szándékkal tételesen felsorolta mindazokat a szellemi elődöket és példaképeket, akik *A Holnap* gárdája szemében követendőnek számítanak, hisz egykoron ők is „elégtek, meghaltak a holnapért”.¹⁷ Felsorolásából Arany látványosan kimaradt. A felsoroltak viszont (Balassa, Csokonai, Petőfi, Vajda János és Reviczky) túl egyéni költői teljesítményeiken az antológiaszerkesztő olvasatában – s némiképp nem függetlenül Ady korábbi nyilatkozataitól – attitűdjük, habitusuk, szabadságszeretetük okán is szellemi elődökként nevezettek meg, ahogyan Antal sokszor nagyotmondó, provokatív nyilatkozataiban is egy forrongó társadalomról magáról, s nem csupán megreformálandó irodalmi-művészeti életről beszélt. Vagyis az irodalmi érték és az esztétikai teljesítmény mellett *A Holnap* első antológiájának szerkesztője is tematizálta a nevesített elődök sorában azok nemzetért, szabadságért, társadalmi modernizációért vívott áldozatkész harcait, csak immáron nem valamiféle külső elnyomó ellenében, hanem a maradi visszahúzó szemléletekkel, gondolatbéklyókkal szemben, akkor is, ha ezzel némiképp a vátesz-költők toposzát is továbbéltette.

Véleményével nem mindenki értett egyet a modern (holnapos-nyugatos) táborokon belül sem, előd-válogatásával pedig még kevésbé. Juhász a *Holnap* Irodalmi Társaság programcikkében, amit a *Független Magyarországnak* küldtek hivatalos megalakulásuk után 1908 októberében, azt írta: *A Holnap* „a bihari hajdú határon, Arany János igrictelkén” alakult.¹⁸ Az ezt megelőző napokban Juhász össze is szólalkozott Adyval Petőfi vagy Arany képletes elsősége, nagysága kapcsán.¹⁹ Juhász jóbarátja, Dutka Ákos, vagy a kettejükre mint rangidősökre egyaránt felnéző fiatal Emőd szintén rajongott Aranyért is, akár csak az említett Babits, aki már egyetemi szakdolgozatában is Arannyal foglalkozott még 1907 előtt, később pedig értekező munkák és költemények sorában méltatta a hunyt mestert. Úgyszintén (az antológiához végül épp Ady vélt vezérsége miatt nem csatlakozó) Kosztolányi, aki nem csupán a költőt, hanem a fordító Aranyt is zseniálisnak mondta.²⁰ Velük ellentétben Ady Endre (aki önmagát költészettörténeti korszakok jelentősége s önmagára ellőtt szerepei révén is erős, tehát „strong” szerzőként,²¹ Petőfihez hasonló lánglelkűként és váteszként kívánta első korszakában elfogadtatni, amihez a már életében ki-

¹⁶ Ady ugyanis olyasmiről is szólt verseiben, amiről nemcsak a közmorál, de a konvencionális illendőség is tiltotta korábban beszélni: a tiltott szerelemről, a mámorokról és a bűnös vágyakról, a pénzről, a lét zavaros élményeiről; s persze mindeközben hazája, nemzete valós gondjairól, elmaradottságáról, a vezetői réteg és az őt megvetők képmutatásáról. Vö. Keresztury Dezső: *Ady. Halálának 25-ik évfordulójára. Magyar Csillag*, 1944/2.

¹⁷ „A Holnapba, a mi társaságunkba pedig Balassa, Csokonai, Petőfi, Vajda János és Reviczky tartozik. Mindazok a magyarok, kik elégtek, meghaltak a holnapért. Ők már régen elmentek. Ma semmit sem kérnek. De a magyar udvarházakban ma is olyan alacsony a kapu szemöldökfája, hogy ők nem férnek be.” Vö. Antal Sándor: [cím nélkül – Előszó], In: *A Holnap*. i. m., 7–10.

¹⁸ Vö. *Juhász Gyula programcikke a Holnap Irodalmi Társaságról*. h. n., 1908. PIM Kézirattár, Analekta, V. 2332.

¹⁹ Ennek értelmében, közvetlenül a *Holnap* Irodalmi Társaság alakuló ülése után a két költőről vitatkozva Juhász azzal hagyta ingerülten faképnél Adyt, hogy „Petőfi úr volt, Arany János paraszt volt! Ady Endre úr, Juhász Gyula paraszt! Alászolgája!” Vö. Dénes Zsófia: *Akkor a hársak épp szerettek*. Bp., Magvető, 1957, 206.; illetve *Emlékezések Ady Endréről IV*. Szerk. Kovalovszky Miklós, Bp., Akadémiai, 1990, 179.

²⁰ „Arany az, akit legjobban irigylek a világon” – írta többek között Kosztolányi. Vö. *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése*. S. a. r. Belia György, Bp., Akadémiai, 1959, 81–82. (lev. 36. és 37.)

²¹ Harold Bloom kifejezése. Vö. uő.: *The Western Canon. The Books and School of the Ages*. New York, Harcourt Brace, 1994. 517.

alakuló, sok vonásában kultikus recepció is segített) nyilatkozataiban, cikkeiben, verseiben nyíltan hadakozott az Arany-epigonok és a Petőfi-kisajátítók hadaival, miközben magáról Aranyról is ritkán mondott jókat.

Az eltérő stíluseszmenyeken túl a fokozódó eszmei konfliktusok, nemzedéki szembenállások, különböző érték- és irodalomszemléletek, illetőleg személyes preferenciák is megmutatkoztak abban, ahogyan a korszak alkotói más-más princípiumok mentén a saját maguk képére igyekeztek formálni a nemzet irodalmi hagyatékából egy-egy jelentősnek vélt szegmenst. Részben egy egészséges kontinuitást felmutatva, máskor éppen fásult eszményektől és időszerűtlen magatartásoktól elhatárolódva mutattak rá ilyenekre, de mindenképpen a „kulturális tőke”²² újraosztásának a szándékával vállaltak (olykor késhegyre menő) vitát egy-egy költőelőd „igazi” arcélinek, voltának, lényegének, eszményeinek a megmutatásáért, igazolásáért. Mindez természetesen egyéni pályáik menedzselésén s elődkép-formálásaikon túl nagymértékben habitus kérdése is volt. Babits épp a vérmérséklet szerinti kategorizációt kárhóztatta a korabeli sajtócikkekben és kritikáiban is már, s több írásában kiemelte, hogy Arany vagy Vörösmarty rendre azért marad alul Petőfivel szemben, mert utóbbi személyében az olvasni megtanult tömegek a 20. század elején is elsődlegesen a szabadsághóst, a népvezért, s nem magát a költőt látják. A modernség diszkurzusrendjében az Ady mögött közvetlenül fellépők (a nála 4-5-6 évvel fiatalabb kortársai) közül többen épp a Petőfi óta hangoztatott cselekvő, társadalmi szerepet is vállaló költői ideállal ellentétben hangsúlyozták az esztétikai modernség jegyében az apolitikus, visszahúzódo, a közhelyektől és populizmustól ódzkodó, viszont belső kínokat magára vevő, nemzetét így féltő, bölcselő Arany János megkerülhetetlen szellemi hagyatékát. A „festett vérzés” helyett a „takart seb” kínjait, miközben az említettek (legfőképp a Négyesy-szeminárium egykori hallgatói) az Arany-életművön belül is disztíngváltak: elődjüknek a vívódo, félelmekkel küzdő idősebb poétát mondták, aki szemükben kései városi lírájával már nem is epikusként, hanem lírikusként számíthatott *az első dekadensnek*.²³

A megváltozott irodalmi-kulturális mezőn az új század első évtizedének végére konszolidálódo *Nyugat* vagy az említett modern versantológia bemutatása után megalakult Holnap Irodalmi Társaság csak csekély részben jelentett tehát egységes szellemi platformot, szerzőik indulásuktól kezdve megosztottak maradtak számos kérdésben, többek között Petőfi vagy Arany hatását tekintve is. Ha alaposabban szemügyre vesszük e képletes rangsorolásokat, jól láthatóvá válik ráadásul, hogy a következő évtizedekre (nem függetlenül persze a közelgő centenáriumból, 1917-től majd 1923-tól, túl az egyes történelmi eseményeken, katalizmákon és ezek ösztársadalmi jelentőségén) a modernség jelei a példának állított életművek teljességéből is alapvetően más-más olvasatokat ragadtak ki. Nem csupán egyik vagy másik életmű fölértékelése volt immáron a tét, hanem inkább az, hogy egy-egy kanonikus életműből milyen szegmenst állítsanak hivatkozásul saját olvasóik elé. Kosztolányi nem kevesebbet állított 1917-ben, Arany centenáriumban Nagyváradon, mint hogy: „A költőben minden korszak mást lát, az új nemzedékek mindig a maguk ígeit olvassák ki ugyanabból a könyvből, amit őseik az asztalon hagytak. Minden epocha feléje utazik s az évekkel új és új távlatok bukkannak fel. Apáink más Arany Jánost olvas-

²² A kifejezést (*cultural capital*) John Guillory vezette be az amerikai kánonvitákban az 1980-as évek legvégén. Azonos címmel megjelent kötetét lásd: John Guillory, *Cultural Capital. The problem of Literary Canon Formation*. Chicago–London, The University of Chicago Press, 1993.

²³ Vö. Komlós Aladár: *A magyar költészet Petőfitől Adyig*. Bp., Gondolat, 1980, 65., illetve Boka László: A lírai disszonancia momentumai. Babits és Kosztolányi Arany-képéről. In: uő.: *Peremek és közép-pontok*. Bp., Balassi, 2018., 164–202.

tak, mint mi. Övék volt az epikus, a fiatal, a nyugodt. Miénk a lírikus, az öreg, az ideges.”²⁴ Míközben a természetesnek mondható átértékelések állandóan napirenden voltak tehát, az út az ilyen fontos distinkciókig meglehetősen hosszú volt.

II.

A századfordulón elfogadott tételnek számított, hogy míg Petőfi részben politikai indítástól, részben pedig saját zsenitudatából adódóan, de a természet szavát követve alkotott, vagyis olyan konvenciómentesen és szabadon hozta létre életművét, ahogyan a romantikus elképzelések szerint a népi, a folklorisztikus is „fakad”, addig Arany népiségének mindenekelőtt belső, alkati és lelki, valamint bölcselői okai voltak. Fontos különbség a hatástörténetüket tekintve is akadt. Míg Petőfi „csillagként ragyogott a magyar égen”, s „benne nem a költőt, hanem a szabadsághóst, a népvezért tisztelték” leginkább,²⁵ vagyis kultusza lett, amit több irányból tudatosan tartottak fent, s használtak napi politikai célokra is, addig Aranyban sokkalta inkább a nemzet törzsökös értékeit az anyanyelvben betetőzni tudó, azt a legmesteribb fokon felmutatni képes költőt láttatták. Ehhez később is legfeljebb a bölcselő, a fordító, a lapszerkesztő vagy az Akadémia titkára címek társultak. Az utódok, az új költőnemzedék jelesei közül a legtöbbben ehhez vonzódtak inkább, hiszen számukra „Petőfi mítosz lett, Arany emberközéleben maradt”.²⁶

Ady másként gondolkodott. Haragudott egyrészt a szabadságharcot (s Petőfit) az ő olvasatában „cserbenhagyó”, de főleg a későbbi hatalommal „kiegyező” Aranyra mint megalkuvó bárdra, ugyanakkor a saját népéért, társadalmáért elégő, azt „verskorbácsaival” is felrázni akaró költőideál Petőfi eleve közelebb állt hozzá. Adynak az ismert, méltatlanul túlzó Arany-jellemzése²⁷ („kádenciázó falusi nótárius fejlett típusa”) az *Új versek* megjelenése előtti hetekben ugyanakkor a tudatosan provokatív, polgárpukkasztó gesztuson túl erőteljes kánonkritikai alapozásnak is tekinthető. Idézett sorai, akárcsak majd a *Strófiák* „Buda halálát”-ról „történetileg teljesen indokolt kiátkozás”-ként is olvashatók.²⁸ Adynak mint újtónak ezen években ugyanis „szükségképpen meg kellett tagadnia azt a közvetlen elődjét, aki vele egyenrangú, tehát kimerítette a nyelv lehetőségeinek bizonyos körét, s ezért hatása már bénító lehet, utánérzésre csábíthat”.²⁹ Fráter Zoltán ugyanerre hivatkozva állította, hogy „az »Új versek«-et író Ady esetében akarva-akaratlanul végbemegy annak az esztétikai posztulátumnak a megvalósulása, hogy jelentős alkotás aligha jöhet létre az elődök költészetének felülbírálatára nélkül. A babérokra törő tehetségnek új nézőpontból, új kifejező eszközök alkalmazásával térdre kell kényszerítenie a korábbi életműveket. El kell felejtenie, el kell fojtania a kiváltó mozzanatokot, el kell tagadnia, sőt bűnjelként lepleznie kell az írásra, alkotásra inspiráló, kényszerítő okokat, a túnt idők remekét”.³⁰

Ady nem minden inspirációt fojtott el, ahogyan nem minden elődjére, szellemi rokonára érvényes, amit lírája bizonyos alaphangját tekintve maga is bizonygatni igyekezett, vagyis, hogy nem ismerőse és nem „utódja” ő senkinek, s hogy neki tanítói sem voltak, őt

²⁴ Vö. Kosztolányi Dezső előadása, *Nagyváradi Napló*, 1917. március 25. In: Kosztolányi Dezső: *Látjátok, feleim*. Szerk. Réz Pál, Bp., Szépirodalmi, 1976, 140–145.

²⁵ Kispéter András: Az új dalosok közt régi Arany fia. *Irodalomtörténet*, 1983/3, 615–633.

²⁶ Uo.

²⁷ Ady Endre: *Ignotus* könyve. *Budapesti Napló*, 1906. január 25.

²⁸ Ahogyan azt Szegedy-Maszák Mihály már megfogalmazta. Vö. Szegedy-Maszák Mihály: Arany életművének változó megítéléséről. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1981/5–6, 561–580.

²⁹ Uo.

³⁰ Fráter Zoltán: Elhallgatás, elfojtás, hiány az Ady-versben. *Iskolakultúra*, 2006/7–8, 18–26.

maga az Élet tanította.³¹ A közvetlen elődöt, s az uralkodó irodalmi nyelvet a maga totalitálásában leuraló Aranyt látványosan eltolta magától, miközben Petőfit egyértelműen ideálként tisztelte akkor is, ha költészetüknek gyakorlatilag semmilyen közös nyelvi, verstani vagy tematikus vonása nem volt, ám annál több habitusbeli és alkotáslélektani rokonság mutatható ki kettejük között. Ady olvasatában Petőfi ugyanis leginkább „szilaj, nagy gyermek, egy őszinteség-Etna, mely nem tud úgy haragudni s tombolva rombolni, hogy ez neki ne fájjon legfájóbban”.³²

Vagyis haragja, dühe, aggodalma is népéért, nemzetéért, a szabadságért, közössége kitűzött céljaiért s nem azok ellenében fogant – akárcsak Ady esetében. Fontos lehet e distinkció még egy szempontból: a hivatalos irodalompolitika (nem függetlenül Arany szemérmes, csöndes, rejtőzködő magatartásától) nem nézte jó szemmel a „művészi különködést” a századfordulón sem. A saját, új költői nyelvteremtés szükségességét elutasította, s éppúgy érthetetlennek és idegennek, mulandó hóbortnak mondta az új poézist, mint ahogyan kritizálta a felületesen magamutogatásnak minősített költői pózokat, miközben erkölcsi szempontokból ítélkezett a mámorok és a testi szerelem „konzumálásának” a megéneklésével kapcsolatban. Mindezek fölött elsődlegesen utasította vissza a saját nemzet, faj, ország állapotainak nyílt kritizálását, ostorozását. Márpedig a költőelődök tudatos kijelölésekor Ady a Petőfi–Arany párhuzamaiban is a lángelkű, tette vágyó, majd a harcban elhunyt huszonhat éves „csodát” mérte össze az elnémult, megszeliődött öreg bárd alakjával, miközben habitusbeli párhuzamot keresett önmaga küldetstudata számára.

Tulajdonképpen ezt a fajta túlzó, a szövegek helyett az életvitelre (s legfőképp a halálra és az áldozatra) kihegyezett kultuszt, s az eszerinti rangsorolást fájlalta Babits, aki a költők körüli ilyenforma lármát saját korában is károsnak ítélte. A „regényes életpálya és a politikai dicsőség” – ahogyan 1910 novemberében fogalmazott³³ –, vagy akár a publikum előtt élt magánélet is, mind olyan tényezőknél számítottak szemében, amelyek erősíteni látszottak azt a meglehetősen fals elgondolást, miszerint az esztétika „bizonyos fokig vérmérséklet kérdése” is lehet. Az ő kettős portréja Petőfi és Arany mérlegre tételekor 1910 végén csak látszólag kettős jellemrajz, minthogy egyik szereplőjét tekintti csak valós tárgyának. Azt, akiben saját egyéniségének visszatükrözését látja, aki közvetlenül a születése előtti évben hunyt el, s akiről Babits úgy gondolta, zsenijét és alkotásait fogják évtizedek múltán is emlegetni, nem pedig Petőfi hősi (de akár értelmetlennek is mondható) halálát. Ezért is ő a „szalmatűz” magyarság képviselőivel szemben foglalt állást, történeti kontextusban pedig Aranyt Deák mellé, Petőfit Kossuth mellé helyezte. Ady, mint látható volt, más irányból, éppen az élet (és a társadalmi szerep, a küldetés és a felelősség) felől közelített.

Az idézett Babits-nagyesszé előtt, 1910 kora nyarán két olyan Ady-írás is megjelent Petőfiről, amelyek a szerzőjük olvasatában a „forradalmárt”, a meg nem alkuvót, a nonkonform egyént állították elsődlegesen előtérbe. Ady a *Nyugat* 1910. júniusi számának Figyelő rovatában közölte *A forradalmár Petőfi* című cikkét,³⁴ melyben kora Petőfi-kisajátítoiról szólva tulajdonképpen az őt magát ért kritikákról tudósított: közvetetten arról,

³¹ „Tanítóim nem voltak, nem volt tanítókra szükségem, mert éltem, s mert nagyon éreztem az életet. Éreztem, akartam, teljes egészében, hatványán, ezért a nagy, féktelen életakarásért vizsgáltnak ma fejszóválva az orvosaim” – amint első, 1908-as *Önéletrajzában* is erőteltjes önkannonizáló gesztussal állította. Vö. Ady Endre: *Önéletrajz*. *Nyugat*, 1909/10–11., június 1. [eredetije: OSZK Kéziratár, Analekta 103.]

³² Ady Endre: Petőfi nem alkuszik. *Renaissance*, 1910. június 10. – augusztus 25., illetve lásd még: *Ady Endre Összes Prózai Művei X.* Szerk. Vezér Erzsébet, Bp., Akadémiai, 1973, 75.

³³ Lásd Babits Mihály: Petőfi és Arany. *Nyugat*, 1910/22, 1577–1590.

³⁴ Lásd Ady Endre: A forradalmár Petőfi. *Nyugat*, 1910/11, 773–775.

hogy verskötetet kellett összeállítania Petőfitől, s ő „a nagy nemzeti és társadalmi átalakulás egyik fanatikus munkálójáról” akart a válogatása mentén hű képet formálni. Az első kritikája, amely aztán főként a könyv bevezetője miatt érte, végül olyan méreteket öltött, hogy a kötetet a kiadó bevonta és bezúgatta.³⁵ Ady „előljáró” írása hadüzenettel ért föl ugyanis azoknak, akik maradi, feudális jellegű pártpolitikát hirdettek vagy nacionalista eszméket vallottak, s életben tartották a 20. század első évtizedében is a társadalmi változásokat gátló ’48-as hagyományokat. Ugyanígy felszisszentek azok is, akik tekintélyes irodalmi társaságok élén álltak, s programjaikat Petőfi mögé bújva, az ő nevében fogalmazták meg, miközben díjjaikat önmaguk közt osztogatták szét évről évre.³⁶ A *forradalmár Petőfi*-kötet főszereplője márpedig igazi szabadságharcos, Ady szemüvegén át a társadalmi változás örök híve, aki népéért és igazáért kész meghalni: „Petőfi nem azoké, akik belőle 1849 óta élnek, de a mienk, mindazoké, akik Magyarországon a változás, a megújulás, a forradalom áhízóit és harcosait vagyunk”.³⁷ A magyarázkodó Ady-cikk legfőbb mondanója is ez:

Eszteendő óta folyik Magyarországon majdnem büntetlenül egy csúnya komédia Petőfi nevével Petőfi ellen. Petőfibe kapaszkodva ágnak, ámítanak, sürögnek, gyarapodnak olyanok, akiket az a néhai isteni fiatal ember, aki haragudni is jobban tudott, mint mi, ha velük él, okvetlenül véresre ver. Rossz könyvek, farizeus beszédek, lelketlen ünnepek, lelkes üzletek omlanak és ömlenek. És egyszerre csak teljes vakmerőséggel már teljesen a magukénak hirdetik Petőfit éppen azok, akiket Petőfi legjobban utált. Népellenes urak, apáca-telepítő mágnás-asszonyok, cifra reverendás papok, s nagyurak galád szolgálói jönnek elénk – Petőfivel. És azok, akiket Petőfi még jobban utált: a gyávák, az üres, hazug honfiaszkodók és mindenek fölött a rossz írók, a tehetségtelenek.

Ady Petőfi meghamisítói ellen szólalt fel tehát, eredeti szándéka is az volt, hogy rámutasson, velük alaposan elbánni csak egy ember tudna: Petőfi maga.

³⁵ 1909-ben bízta meg Kemény Miksa, a Deutsch és Társa kiadóvállalat tulajdonosa Adyt, hogy szerkesszen válogatást Petőfi forradalmi verseiből, s kommentálja is azokat. Ady 1910 márciusában, Párizsban 76 darab, 1844 és 1849 között készült Petőfi-verset válogatott ki, de kommentárok helyett az ügyvezető „előljáró írást” készítette el *Piros és fekete* címmel. A kötet (*A forradalmár Petőfi. Petőfi Sándor válogatott, forradalmi költeményei*. Budapest, Deutsch és Tsa, 1910) komoly felzúdulást idézett elő, álságos módon azonban nem annyira Petőfi ily módon megidézett alakját, sajátos olvasatát, hanem nyíltan Ady személyét támadták.

³⁶ Természetesen itt magát a Petőfi Társaságot s azt az összetett vitahelyzetet is említünk, ami Ady „levélasztási kísérleteként” ismert s 1908 őszén állt elő. Adyt ekkor – a *Budapesti Naplónál* megszűnt állása következtében a szokásosnál is kiszolgáltatottabb anyagi helyzetében, sokszorosán tépázott idegállapotában és erőteljes magányosságában – többen arra sarkallták, hogy csapjon szét azok között, akik „húsát kilóra kimérik”. Vö. Horkayné [Herczeg Ferenc]: Ellesett párbeszéd. *Új Idők*, 1908. október 25., 367–368. Ady a csapdahelyzetet nem mérte fel, kötetének kétségbeesetten kiadót keresve megingott, lépre ment, az év novemberében, az *Új Időkben*, Herczeg Ferenc lapjában közölt *A duk-duk afférban* pedig mindenkit, ellenséget és társat egyaránt elrúgott magától. Az utóbb „átgondolatlan kísérletnek” minősített cikkét végül megbánta, 1909 januárjáig kibekült mind a *Nyugat*, mind a *Holnap* embereivel, e folyamatnak része volt az is, hogy nem fogadta el a felajánlott tagságot a Petőfi Társaságban, az *Irodalmi háborgás és szocializmus* címmel közölt cikkében pedig a korábbi megszokott hangon nyilatkozott Herczegről és Rákosi Jenőről is. Részben emiatt is, Kenedi Géza s mások a Petőfi Társaság 1909. január 6-i nagygyűlésén méginkább kiátkozták, s a „szocializmus költészeteként” interpretálták a teljes nagyváradi antológiát, valamint átalálban is „dekadens, szimbolikus és beteges irodalmi irány”-ról beszéltek. Vö. Ady Endre: *Irodalmi háborgás és szocializmus. Szocializmus*, 1909. január 2., 112-114.

³⁷ Vö. Ady Endre: *Piros és fekete. Előljáró írás*. In: *A forradalmár Petőfi*, i. m., 6.

Jöjjen ellenük Petőfi maga, a maga szociális hitvallásával, a maga csillapíthatatlan és határtalan forradalmiságával, a saját verskorbácsaival. Úgy látszott, hogy a körlmények is segítenek e régi háborús tervemben: Petőfivel megfenyítettetni Petőfi ál-barátaikat.

Aligha kérdéses, hogy Petőfi radikalizmusa volt az, ami Adyt leginkább vonzotta. Maga is leírta, hogy nem költészete esztétikai értéke számított elsődleges iránytűnek a válogatásban, nem is Petőfi legismertebb verseit akarta kötetben közreadni, hanem annak forradalmiságát kívánta hangsúlyozni, amikor elvállalta e felkérést. Ady szemében így – Babitscal s másokkal ellentétben – eleve nem más *irodalmi* nagyságok (például nem Vörösmarty vagy Arany) számítottak igazán jelentős Petőfi-kortársaknak, hanem magáról Petőfiről is mint államférfiúi nagyságról beszélt, mint „Ferdinánd császár, Kossuth Lajos és Táncsics Mihály” kortársáról, kiemelt *történelmi* figuraként tehát.

Ady, a *Nyugatban* közölt gyors magyarázatát követően, melyben a Deutsch és Társa által végül bevonni kényszerült, botrányba fulladt kötetbe írt hevenyészett előszavát védte, 1910. június és augusztus között a *Renaissance* című lapban immáron kiérleltebb és alaposabban hat részletben publikálta a *Petőfi nem alkuszik* című nagyszéjéjét. „Gyönyörű Petőfi-portréja” – ahogyan később Földessy Gyula fogalmazott ezen írásról³⁸ – miközben argumentáltan támadta a Petőfi-kultusz kisajátítóit, saját optikán keresztül egyéni portrét is rajzolt, amelyben Ady és írásának tárgya látványosan azonos vonásokkal bírtak.³⁹ „Azt el akarom mondani: hogyan látom én [Petőfit]. Aranyos, csunya, diákos magyar Apolló (...)” – írta.⁴⁰ Ady elsődlegesen Petőfi emberi arcát, jellemét rajzolta meg tehát, ugyanakkor kultikus magasságokba emelte a társadalmi haladásban, változásban hívő, cselekvő költő-elődjét. „Az igazság az, hogy a kivételes művész kivételes akarata a megnyilatkozásnak – írta –, ő a megnyilatkozó kedve a rejtelmes Mindennek.” A „Mindenség”-re való hivatkozás, mely Petőfiben nyilatkozik meg, illetve a kiválasztottság olyan kultikus elemek, melyek a biblikus párhuzamokon túl valóban rájátszottak Petőfi öntudatos szereplírájára és önkanonizátori mivoltára (elegendő csak *A XIX. század költőit* említenünk), ugyanakkor Ady alkotáslélektani diszpozícióit (kivételességét, kiválasztottságát vagy látnokságát, sáman-szerepköreit) is jól lefedték. Ráadásul a magát „öreg”-nek mondó Ady (33 évesen) már a *Petőfi nem alkuszik* bevezető soraiban is azt írta, hogy:

a forradalmat ma is olyan bolondosan szeretem, mint valamikor régen és Petőfi Sándort jobban. Jobban, egyre jobban szeretem, búsabban és irigyebben e darabos, e vad, e mennyeien nagyságos suhancot. Nincs egyetlen jó arcképe sem, de én látom az ő lázas, paraszti, sovány, fiatal arcát ébren és álmomban.

Ady mindezek után a nép nevében megnyilatkozó egyént s a társadalmi progressziót minden téren óhajtó, azt őszinte hittel támogató elődöt láttatott a meg nem alkuvó fiatalban, az elveit fel nem adó egyénben és a 26 esztendősen is kész életművet maga mögött tudó költőóriásban. Babits *Petőfi és Aranyja* 1910 végén ezt követően és ezen írások fényében is olvasandó. Azért a hangsúlyos kötőszó, mert Babits már az ezt megelőző években is sokat foglalkozott Arannyal, s feltehetőleg úgy érezhette, a Petőfi kisajátítóit és az Ady

³⁸ Lásd Földessy Gyula: *Ady harcai*. In: uő.: *Újabb Ady-tanulmányok*, Berlin, Ludwig Voggenreiter Verlag, 1927.

³⁹ Ady ebben a tükörkép-jellegű esszéjében írja többek közt: „Végig próbálom gondolni százszor és újból százszor ezt a magyar titkok-titkát s érzem, érzem, hogy ez örökre titok marad”, továbbá: „Bámult és látott, nem írhatnám le elégszer ezt, bámult és látott, bámult és látott ő, akiben minden csak akként és akkor létezett, ha belsőjében élt”.

⁴⁰ Ady Endre: *Petőfi nem alkuszik*, i. m., 75.

közi vita argumentációja abban mégis megegyezik, hogy a költői habitust s az életvitelt magát tartja ugyanolyan fontos értékmérőnek, mint az esztétikát. „A Petőfi nem alkuszik éppúgy költői hitvédelem, mint Babits írása”⁴¹ – állította Rába György e két fontos, 1910-ben keletkezett írásról. Ebben a fiatal „csoda”, a „vad, szeszélyes” „gyermekember” poétaelőd portréját rajzolta meg Ady érzékletesen. Azét a Petőfiét, akinek legfőbb programja az volt a 19. század derekán, hogy körülötte „minden változzon!”

A kontextus azonban ennél is tágabb. 1909-re Ady a *Nyugat* legfőbb díszévé, belső munkatársává, illetve a nagy vitákat kiváltó lírai antológiák (*A Holnap* és *A Holnap új versei*) ünnepelt és gyalázott főhősévé emelkedett. Ekkor vált igazán értékcentrumává a modern irodalomnak, sőt bizonyos fokig az új magyar szellemi élet egészének. Ady daccal és erős önbecsüléssel érezte át e vállára nehezedő felelősséget, ami esetében sohasem korlátozódott pusztán a poézisre. De ha az *Új versek* előhangja egyértelműen a költői megújítás programverseként tétéleződik, akkor a *Vér és arany*, s részben *Az Illés szekerén* már a maguk egészében programköteteknek is mondhatók. Alkotói funkciójuk a 20. századi Petőfi karakterének, a társadalmi és az irodalmi élet egyik vezéregyéniségének a megformálása. Ennek a vezéregyéniségnek az elfogadtatását, költészetének hitelesítését kísérhetjük figyelemmel a *Nyugat* korai, első évfolyamaiban, de az utóbbi kötet, mely a Singer és Wolfner cégnél látott napvilágot, még lehetőséget adott arra is, hogy Ady „konzolidáltabb” formában az *Új Idők* törzsolvasói előtt is megjelenjen, mely lap még az első *A Holnap* antológiából is közölt szemelvényeket 1908 őszén. 1909-re ez a helyzet némiképp „letisztult”, miután *A Holnapot*, a *Nyugatot* s általában a moderneket övező pennaháborúk már nyíltan Ady-féle veszedelmet hirdettek,⁴² főképp azt követően, hogy Ady 1909 januárjában visszautasította a Petőfi Társaság részéről számára álságosan felajánlott tagságot.⁴³ Következő kötete, a *Szeretném, ha szeretnének*, év végén már a *Nyugat* Kiadónál jelenhetett meg (1910-es dátummal), az új esztendő ugyanakkor (a *Nyugat* berkein belül is) már a Babitscsal, Ady szemében a lap új üdvöskéjével való nézeteltéréseket is felszínre hozó év lett. Ráadásul még alig vagyunk túl a *Nyugat* 1909. júniusi Ady-lapszámán, benne Babits „Ady-analízisével”, s abban a nyílt Petőfi–Ady párhuzammal, illetve ezt megelőzően is, 1909 tavaszán *A Holnap új versei* nem túl sikeres fogadtatásán (amiben a Rákosi Jenőék-féle csoportos kiátkozások, a piaci fiaskó és a *Nyugat* részéről sokáig leplezett, két modern fórum közti rivalizálás egyaránt kiemelendő). A második *A Holnap*-antológiát már a fővárosban adták ki, azt ugyanaz a Deutsch és Társa jelentette meg, amely az anyagi kudarc ellenére 1909 végén felkérte Adyt a későbbi botrányos Petőfi-könyv megszerkesztésére is. A valós munka, a válogatás 1910 márciusában kezdődött. Ekkorra már megjelent Babits *Arany János*hoz című verse is a *Nyugat* 1910. januári legelső számában, amely Aranyt nevezte „hunyt mester”-nek. Megítéléseik mögött saját legitimációs szándékok húzódtak, amelyek eltérő költészeti eszményekből és irodalomszemléletből fakadtak, miközben a háttérben Ady részéről gyakori féltékenység, Babits oldaláról szükségszerű elhatároló-

⁴¹ Lásd Rába György: Amikor a költő bölcselő is. Az esszéirő Babits. In: uő.: *Az ünneptől a hétköznapra ünnepek felé*. Bp., Argumentum, 2008, 88.

⁴² A cikkek 1908 őszéig csak elszórtan „s nagyon silány színvonalon” (lásd N. Pál József) támadták az induló *Nyugatot* s a *Huszadik Századot*, igaz, többnyire már akkor is „a vallás, az erkölcs s a haza” védelmében, később azonban *A Holnap* megjelenését követően, Ady vélt tábora ellenében a „modern elvadások veszedelmétől” óvott immár maga Apponyi Albert is egy Beöthy Zsoltnak írott, nyílt levelében. 1908 végére, 1909 első hónapjaira a vita látványosan kiszélesedett s hangnemében el is durvult. Vö. Apponyi levelét Beöthy Zsolt 60. születésnapjára. *Budapesti Hírlap*, 1908. október 3., illetve lásd még: Boka László: „Szellemi erupció” – és hadi készülődések... (*A Holnap* és a Budapesti Újságírók Egyesületének 1909-es Almanachja). *Irodalomismeret*, 2016/4. 15–32., valamint Szénási Zoltán, „Az irodalom hajdani bakói és koronaörei”. *A Nyugat* és *A Holnap* fogadtatása, különös tekintettel a konzervatív kritikára. *Literatura*, 2013/1, 3–26.

⁴³ Lásd Ady Endre – Zempléni Árpádnak. In: *Ady levelezése* II., i. m., 115.

dás, de ugyanezen hónapokban más pályatársak irányából is „függetlenségi kinyilatkoztatások” és önpozicionálási aktusok húzódtak meg. Hatvany nem véletlenül írta Adynak már 1909 áprilisában Berlinből: „Ne hidd, hogy Ignotus haragszik reád, vagy nem szeret. Csak szereti Babitsot is. Ezt én is megteszem. Ami nem von le semmit irántad érzett bámulatomból [...]”⁴⁴

Adyt a Petőfi-párhuzam karakteres megrajzolására ugyanakkor a *Nyugat* színében fel tűnő fiatalabb pályatársak közül is többen, több ízben biztatták 1910 előtt is. Az „új Petőfi” kitüntető cím nem pusztán Ady hiúságának tetszhetett, s nem is csupán az emlékezések megszépítő gesztusa mondatta utólag sokakkal mindezt. A kortársak (például Hatvany, Schöpflin, Fenyő, Móricz s maga Babits is) valóban rokon vonásokat láttak Ady költői-publicista felléptében, indulatos nyilatkozataiban, vitatkozókedvében és öntörvényű életvitelében, de ez jellemezte lírikusi nyelvteremtését is. Fontos megjegyezni, hogy Babits is (1910 végi esszéje előtt is, így már a *Nyugat* említett Ady-számában) egyértelműen Petőfit nevezte meg Ady-ősképnek, s maga is párhuzamot vont Petőfi és Ady között, mondván, kettejüket leginkább a *lázadás természete* rokonítja. Más kérdés, hogy Babits látszólag dicsérte csak Adyt, amennyiben verselését (Petőfihez hasonlóan) spontánnak és mesterkedés nélkülinek mondta, egyéniségére pedig leginkább jellemző vonásként a *lírikus és magyar dacot* nevezte meg, ámde diagnózisa kegyetlenül szókimondó is volt: az Ady által alkalmazott maszkok, szerepek ellenére őt ugyanolyan „egészségesnek” mondta, mint ekkor még nem publikált dolgozataiban Petőfit. E jelző márpedig Babitsnál egyáltalán nem jelentett pozitív minősítést, épp a *Petőfi és Arany* igazolta ezt.⁴⁵ Okfejtésének ismert csattanója, a híres nyárspolgárszeni ellentét („Petőfi nyárspolgár a zseni álarcában. Arany zseni a nyárspolgár álarcában”) értelmében ott lenne egyfelől Petőfi, akinek őszintesége és erkölcsössége „nem érdemből, nem lelkiismeretből” születik, csak adottság, s ott van Arany, akinek ellenben „egész lelke seb”, s így az őszinteség is „keserves lelkiismeretesség”. Van azonban egy kevésbé emlegetett aspektusa is ezen Babits-írásnak. Megjelenik benne a költői hivatkozott életstílus, a világ szemében élés, vagyis a kirakat-élet, a polgárpukkasztás, illetve a belső, vágyott nyugalom kettőse, paradoxona is. Babits finom kiszólásai Petőfi kapcsán – ha látszólag csupán a férj-korszak előtti, csapongó ifjúnak is szólnak – a költői hivatástudathoz mért életen túl a publikum előtti magánéletet is kritika alá vonják.⁴⁶ Azt tulajdonképpen, amit saját korára tekintve (leginkább Adyban) is kritizálni lehet.

Ahogy 1910-ben Babits *Petőfi és Aranyja* esetében elsődlegesen saját költői énképének a megfogalmazása, árnyalása a hangsúlyozandó, nem pedig ítéleteinek egzaktsága,⁴⁷ ugyanígy Adynál is ez hangsúlyozandó Petőfi-jellemrajzai esetében. Ady ugyanis tudatosan elődképet keresett és formált magának, s a magyar költészeti hagyományból egy olyan figurát emelt ki, aki „fanatikus” volt valóban, s – mint ő maga – a társadalmi megújulás és a modernizáció minden lehetséges módját kereste, de láthatóan ennél több is rokoníthatta kettejüket. Ady habitusbeli párhuzamokat is fel-felcsillantott folyamatosan

⁴⁴ Lásd *Hatvany Lajos levelei*. Szerk. Réz Pál, Bp., Szépirodalmi, 1985, 66. (47. levél); illetve Róna Judit: *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1909–1914*. Bp., Balassi, 2013, 83.

⁴⁵ Az „egészséges” leginkább az egyszerűség, az üveghez hasonlított átlátszó, kiszámítható jelleg és a természetesség, a spontaneitás szinonimája: „Ős magyar és lírikus naivság van benne, amilyen Petőfiben volt, s ami bátorságot ad. Ez egészséges naivság. Ady naivul és ősmagyar egészséggel hüpermodern, minthogy Petőfi egész naivul volt királyellenes és forradalmár [...] Ady alapjában igen egészséges magyar lélek és vágyai a legegészségesebb és legvidámabb életvágyak. Ő nem a halál rokona; bár annak mondja magát”. Vö. Babits Mihály: *Ady (Analízis)*. *Nyugat*, 1909/10–11. [június 1-jei dátummal, de valójában már május 29-én megjelent – B. L.]

⁴⁶ Uo., 370.

⁴⁷ Lásd Pienták Attila: *Az esszé-, tanulmány- és kritikaíró Babits Mihály*. In: Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok, kritikák. 1900–1911*. S. a. r. Hibsich Sándor, Pienták Attila, Bp., Argumentum, 2010, 486–487.

írásaiban. Azt például, hogy Petőfi a maga talentumában úgy bízott, a maga kiválasztottságában mindvégig úgy hitt s olyan önféjű volt, hogy sorsszerűnek mondott útjáról legközvetlenebb szerettei, támogatói sem beszélhették volna le. Ez a jó értelemben vett dac, gőg és a kitartó munka – amit még közvetlen barátai, munkatársai is kiemeltek Ady kapcsán⁴⁸ – kellett az önérvényesítéshez. Ahogyan kellett a „vidéki originalitás” is, vagy a pesti nagyurakkal szembeni lázító fellépés, akik nem érthetik az ő sokszorosan mélyebb, tisztább kötelékét fajához, nemzetéhez, amiből kinőtt. Bár Ady „mandátumossága” költészetében épp 1909-től, a *Szeretném, ha szeretnének* verseitől árnyalódik leginkább, mint maga írta a felkérésről: dacból is kapva-kapott a kiadóvállalat Petőfi-könyvének tervén:

Olcsó könyvet gondoltam, nagyon olcsót, munkások, diákok zsebeihez szabott árral. Lehet, hogy a kiadó-cég eleinte azt vélte, hogy néhány íves írással teszem majd üzletibbé ezt a könyvet. De én legelső beszélgetésünkör megmondtam, hogy e könyvben a Petőfi-versek összeseregeltetése a fontos. Párizsban válogattam össze s jelöltem meg a verseket s ott írtam eléjük néhány sort, mely nem akart más lenni, mint egy mutató ujj: nézzétek, lássátok. Két levelemben is magyaráztam a kiadó cégnek, hogy itt Petőfi beszél s én nekem jóformán látszanom se szabad. Itt a könyv ideája, bátorsága és (akkor még azt hittem) dicsősége óhajtottak meg velem, hogy nevemmel helyet álljak rajta és érte. S még inkább az, hogy hátha harc, háború lesz a könyv nyomán s az efféléből gyávaság volna kimaradni. Ami bekövetkezett, arról nem tehetek, mert kétezer kilométerről mindent látni, tudni, megfigyelni nehéz. De ez a könyv csak a Petőfi könyve akart lenni és én nem írni, de cselekedni akartam vele.

Cikkének nyitánya és annak konklúziója ugyanakkor egyaránt önkanonizáló gesztussal bír.

Még avval se vigasztalhatom magamat, hogy Petőfi Sándor miatt vertek meg, mert Ady Endre miatt és egy könyvkiadó bolt miatt kaptam a verést. [...] Sietek kijelenteni, hogy ártatlan vagyok, de azt is, hogy nincs cudarabb állapot olykor, mint ha az ember nagyon ártatlan. Különben pedig nem a verés fáj, váljék egészségükre, akiknek olyan remek alkalmat adtam az ütésre s én pedig nagyszerűen bírom.

Ady szokása szerint előnyt igyekszik kovácsolni a kudarcból is, saját karakterét építi folyamatosan, a harcosét, a pofonokat jól tűrőét, aki – 1909-ben közölt *Önéletrajzának* záró sorai szerint is – azt kívánta élete hátralévő részére, hogy ellenfelei továbbra is ösztönözzék, mert ezáltal „daccal, gőggel, szinte emberfeletti erővel” ruházzák föl. Ilyenfajta ösztönzésekből nem volt hiány a későbbiekben sem:

Plakátokon, üzleti körlevelekben, hírlapi hirdetésekben meghurcoltak s méltatlanul odadobtak martalékul szép számú ellenségeim s számár irigyeim bunkós pen-nául elé. A Nyugat olvasóinak tartoztam ezt elmondani és még azt, hogy derék gondolat, szép, tiszta, szerető szándék ritkán járt még rosszabbul, pedig az ilyesmik többnyire rosszul járnak.

⁴⁸ Így a kezdő Adyt is jól ismerő barát, a vele Nagyváradon pályát kezdő, majd a *Budapesti Napló* szerkesztőségében is folytatató Biró Lajos is Ady gőgjéről írt 1909-ben, az említett Ady-számban. Vö. Biró Lajos: A termékeny gőg. *Nyugat*, 1909/10–11.

Ady vállalását *A forradalmár Petőfi* könyv esetében akár Schöpflin egyik korábbi írása is erősíthette, azon túl, hogy 1909-re megjelent egy újabb, átfogónak ígért, ám leginkább a kultuszt éltető könyv, a *Petőfi Almanach*, amit gróf Apponyi Albertné elnöklete alatt a Petőfi-ház hölgybizottsága jegyzett kiadóként.⁴⁹ Schöpflin a *Nyugat* 1909/6. számában közölte az *Előszó egy talán megírandó Petőfi-tanulmányhoz* című írását, benne ilyen sorokkal: „Egyszer már végezni kellene Petőfivel, tisztába jönni vele, objectívve, tudatossá tenni a hozzá való viszonyt. Lássuk, hogy csinálták mások. Régi folyóiratok, lapok, régi és újabb könyvek – sok száz cikk. És semmi. Petőfiből nincs semmi bennük. Gyulai Pál érezte és értette, Zilahy Károly pedzett belőle valamit, az a kis vázlat, amelyet róla adott, tökéletlen és hézagos, meglehet, de legalább a reális, az igazi Petőfit próbálja megfogni és egy-két vonását meg is fogja. De a többi? Szó, szó, csupa szó. Az embert nem érti egy sem, a költőt még kevésbé. Holt adatokat megállapítani, azt tud egyik-másik, (még ezt se sokan), de összefogni egy essayben, egy könyvben Petőfit... Az ember csak olvassa betűiket, keresi a megértés egy villanását és nem talál semmit. Aki próbál is valami egyéniséget kirajzolni Petőfiből, csak általánosságokig jut el, vér és élet nélkül való bábót, a legjobb esetben operaházi tenoristát csinál belőle”.⁵⁰ Vagyis Schöpflin már ekkor is arra biztatott, hogy egy átfogó, az embert, a rokonleket is megmutatni képes jövőbeli írás szülessen, melynek üdvös célja épp az lehetne, hogy Petőfit ne „mesterkélt frázis-ködbe burkolják, amelytől nem lehet meglátni való alakját”.⁵¹ Nincs ugyanis magyar költő – állította –, „akiről annyit összeírtak volna, mint Petőfiről. És nincs, akiről olyan keveset tudtak volna mondani. Egy kásahegy, amelyen keresztül kell enni magát és mikor keresztül van rajta, akkor látja az ember, hogy messzebb van Petőfitől, mint volt. Ennek a neve Petőfi-kultusz. Bálványul állítani egy oszlopra, őt, a bálványdöntőt, hogy ne kelljen közelről nézni, ne kelljen megkeresni kapcsolatait az élettel, a maga korával, kimérni szelleme szélességét és mélységét, kinyomozni lényének gyökereit. [...] Semmi úgy el nem távolítja az olvasót Petőfitől, mint a mi Petőfi-irodalmunk”.⁵²

III.

E ponton érdemes felidézni egy rövid kronológia keretében az említett Ady-írásokig vezető évtizedek Petőfi-képének alakulástörténetét ahhoz, hogy jobban megértsük Ady attitűdjét s indítékait. Nem sokkal azt követően, hogy Petőfi tragikusan eltűnt Fehéregyháza és Héjjasfalva között, versei közül több is népszerű formában, szinte népdalként terjedt, amit segített az is, hogy a vérbe fojtott szabadságharc és a bizonyítatlan halál ellenére az ország szabadságáért hozott áldozat mintegy beteljesült jóslatként tűnt föl, ami kultikus magasságokba emelte a versben saját halálát előzetesen megéneklőt. Petőfi családja viszont nyomorúságos helyzetbe került, szülei 1849 kora nyarán az országban dúló kolera-járványban meghaltak, a kiszolgáltatott özvegy, Szendrey Júlia 1850 júliusában (hosszabb kálvária után) kezét nyújtotta az őt segítő Horváth Árpád történésznek, amiben a kortársak döntő része ámulást látott. Még a radikális szólamoktól igencsak tartózkodó Arany is megírta *A honvéd özvegye* című versét, amelyben alighanem sokak véleményét fejezte ki kíméletlen sorokkal, de már a mottóul választott *Hamlet*-idézete is árulkodónak bizonyult.⁵³ Júlia keserves, rövid életet élt, 1868-as halálát csupán két évvel élte túl fiuk, Zoltán, aki édesapja nyomdokain próbálkozott színészettel, versírással és műfordítással is,

⁴⁹ *Petőfi Almanach*, szerk. Ferenczi Zoltán. Budapest, Hornyánszky Viktor könyvnyomdája, 1909. 477.

⁵⁰ Schöpflin Aladár: Előszó egy talán megírandó Petőfi-tanulmányhoz. *Nyugat*, 1909/6, 290.

⁵¹ Uo., 291.

⁵² Uo.

⁵³ „Gyarlóság, asszony a neved! / Csak egy rövid hó: még a gyász cipő sem / Szakadt el [...] / s ím ő, éppen ő / Férjhez megyen...”

otthonok, hivatások között is hányatott, betegségekől sújtott élete volt, amin keresztapja, Arany János sem tudott segíteni, míg végül 1870-ben elvitte a tüdővész. Petőfi öccse, István élt csupán hosszabb életet a családból, ő 1880-ban halt meg. A rokonságnak persze vajmi kevés köze volt szerettük emlékének ápolásához, így azt sem tudták megfékezni, hogy a kommunikatív emlékezetből a kulturális emlékezetbe való átmenet során számos tévhit is áthelyeződjön, melyek igen makacsul éltek tovább. A valós tényeken felülemelkedő kultusz alapjait nem is ők, hanem sokkalta inkább a barátok és az egykori pályatársak fektették le. Jókai Mór 1863-as, *Politikai divatok* című regényében ugyan még Pusztafi név alatt állíthatott „csak” emléket hajdani barátjának, kilenc évvel korábban, 1854-ben azonban már megjelenhetett az első (kivonatolt) Petőfi-életrajz Gyulai Pál révén. Ha ezt még a szabadságharc utáni cenzurális állapotok keretezték is, a kiegyezés után már „akadály nélkül folytatódhatott a kor igényeihez szabott Petőfi-kép építése”.⁵⁴ Ennek emblemikus eseményét jelentette az 1874-es díszkötéses válogatás, amit szintén Gyulai szerkesztett, benne a tájköltészet, a családi líra és a népdalok felé hajló Petőfi alakjával, ugyanakkor – sz szempontunkból kiemelten fontos! – a forradalmi versek gondos mellőzésével!⁵⁵

A konzervatív zsánernek megfelelő költőalak jelképes szobrának a kifaragása ezt követően léptékszerűen felgyorsult. Ennek a célnak a szolgálatába szegődött az 1876-ban alapított Petőfi Társaság is Jókai, majd Herczeg Ferenc elnöklétével. 1879-ben megjelent a *Koszorú* című közlönyben a költő egyetlen hitelesnek tartott arcképe az 1847-es dargerrotópia alapján (ami kapcsán később Ady azt írta, hogy: „nincs egyetlen jó arcképe sem”, ő mégis ébren és álmában is látja a „lázás, paraszti, sovány, fiatal arcát”). A következő évben a magyar állam megvásárolta a kiskőrösi szülőházat, mely tulajdonképpen az első hivatalos, nemzeti irodalmi emlékhelynek volt tekinthető. Két évvel később, 1882-ben aztán felállították Petőfi Sándor máig álló szobrát a fővárosban, az Erzsébet híd közelében, 1899-ben pedig, Petőfi halálának ötvenedik évfordulóján teljessé lett az államosított Petőfi-kultusz: utóbbit kevesen voltak képesek árnyalni legalább. Közülük kiemelhető az 1900-as *Népszava*-naptárban is publikáló Csizmadia Sándor munkásköltő, aki az erősödő szociáldemokrácia nevében szögezte le,⁵⁶ hogy Petőfi a nép jogait hirdette és a társadalom elnyomói ellen lépett fel, vagy az idézett Schöpflin Aladár, aki a kiteljesedett kultuszban oszlopra állított bálvány helyett a hatvanadik évfordulón Petőfi bálványdöntőgető jelleméről hiányolt érzékeny és szakszerű tanulmányt.

Ady 1910-ben tehát *A forradalmár Petőfi* című kötethez ezekért is vállalhatott előszót, amelyben tudatosan kihívta az addigra hivatalossá tett emlékezetet:

Úgy válogattam össze Petőfi Sándor forradalmi verseit, hogy megtegyék e fölséges ember aktualitása s rokonsága azokkal, akik ma Magyarországon (bár fáj az ijesztő szó) *forradalmat* csinálunk.

A többes szám elsődlegesen *A Holnapnak* és a *Nyugatnak* szólt, Ady ezek révén 1908 legvégére már egy megtörtént szellemi áttörésről beszélhetett a Budapesti Újságírók Egyesülete éves *Almanachja* számára írt *Magyar lelkek forradalma* című írásában.⁵⁷ Szintén ekkortól

⁵⁴ Vö. Papp István: Kinek van joga Petőfihez? A költő, akit a nyilasok és a kommunisták is ünnepeltek. *Válasz Online*. 2022. 12. 31. – <https://www.valaszonline.hu/2022/12/31/papp-istvan-petofi-sandor200-essze/> [utolsó letöltés 2024. június 15.]

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Mint írta: „Soha költő, legalább magyar költő oly tiszta, átható és éles hangon a nép jogait nem hirdette, a társadalom elnyomói ellen oly őszinte haraggal, oly határozottan és nyersen nem dörögött, mint Petőfi” – idézi Papp István, i. m.

⁵⁷ Ady Endre: A magyar lelkek forradalma. In: *A Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja 1909*. i. m., 102–103. Lásd erről részletesebben: Boka László: „Szellemi erupció” – és hadi készülődések.

volt eredeztethető Hatvány Lajos vállalkozása is, aki egy életet áldozott rá, hogy a *Nemzeti dal* szerzőjére vonatkozó hiteles forrásokat összegyűjtse,⁵⁸ s aki sokáig épp Ady költészeti súlya és értéke miatt vallotta azt, hogy Arany és Ady fellépte közt nem sok minden történt a magyar irodalomban.⁵⁹

Talán ennyiből is látható, hogy az új század első évtizedének a végére mind Petőfi, mind Arany hivatkozási ponttá lett, akik részben legitimáló erővel is bírtak a konzervatív kritikák közepette, de akiknek újraértelmezésére csoportos és egyéni szükségletek egyaránt mutatkoztak. Meglehető, Petőfi „rövid élete úgy ért véget, hogy nem kellett azokra a súlyos ellentmondásokra választ adnia, amelyek az utána következő magyar eliteket és értelmiségi nemzedékeket feszítették, viszont már feltette azokat a kérdéseket, amelyeket az előtte járó generációk még nem érzékelhettek”.⁶⁰ Ady ezt az attitűdjét hangsúlyozta, ezt a látnokságát s az ezzel járó magányos harcait (köztük belső harcait is!) emelte ki, ha olykor egyoldalúan és némiképp túlzóan is fogalmazott. Az 1910 végi, *Nyugat*-ban közölt Babits-esszé hasonló túlzásaira (sekélyes, nem befelé tekintő, hanem külső benyomásokra váró, ugyanakkor gyorsan lánggra lobbanó Petőfi és mély, bölcselő, önemészítő Arany) ezért is replikázott, amikor bő egy hónappal később, 1911 januárjában egyértelműen kultuszromboló szándékkal közölte az említett *Strófák* „Buda halálá”-ról.⁶¹

Tárgyunk felől hasonlóan lényeges, hogy a *Nyugat* Ady módjára tulajdonképpen nem vállalta Petőfit, legalábbis a harcoss, cselekvő, a nép nevében szóló és társadalmi tett-értékű lírikus zsánerét, archetípusát folytatni kívánó irodalomeszmény folytathatóságát. A lap „averzióját” mutatja Petőfi örökségével szemben, hogy 1912-ben leközölték Szász Zoltán meglehetősen Petőfi-ellenes írását is,⁶² amely a túlbujánzó kultusz kritizálásából átcsapott az életmű eljelentéktelenítésébe. Szász ominózus írására, mely bizonyos pontjain magát a költőt támadta meg, a szerkesztőség részéről Schöpflin is válaszolt, s Adyhoz hasonlóan az igazi Petőfi szellemi visszaperlését sürgette.⁶³

Szintén e pengeváltásokkal tarkított, kánonrevíziós eseménysorhoz tartozik, hogy Ady 1913-ban keserűen „üzent” még (akár Babitsnak, de másoknak is) a *Kétféle velszi bárdok*-ban,⁶⁴ már verse mottója révén is: „Azoknak a poéta-társaimnak, akiknek az élet s a

A Holnap és A Budapesti Újságírók Egyesületének 1909-es Almanachja, *Irodalomismeret*, 2016/4, 15–32., illetve: uó.: Megtorpanások és kiütérek: Ady Endre két polemikus cikkéről, 110 év távlatából. *Szépírodalmi Figyelő*, 2019/1, 47–67.

⁵⁸ Az *Így élt Petőfi* a *Nyugat* legelső számaiban publikált írásoktól az 1950-es évek végéig tartó hatalmas kutatómunka eredményeként jelent meg, s több kiadást is megért.

⁵⁹ Lásd erről többet közt Schiller Erzsébet: *Szimat és ízlés*. Bp., Ister, 2005, 114.

⁶⁰ Vö. Papp István, i. m.

⁶¹ Ady Endre: *Strófák* „Buda halálá”-ról. *Nyugat*, 1911/1, 32.

⁶² Az egyenetlen színvonalú írás egyfelől – címének megfelelően – jogosan Petőfi-reviziót sürgetett, amennyiben a korabeli tömjénező kultusz már végképp elfedte Petőfi életművét, másfelől Petőfi túldicsőítéséről, dédelgetéséről végig úgy beszélt, mint amely kritikai túlbecsülést „Arany és Vörösmarty rovására” hagyják megtörténni, s végül írása átcsapott a recepció kritikájából Petőfi nyílt lealacsonyításába, költői és emberi érdemei minimalizálásába, jelentősége bagatellizálásába. Konklúziójában Vörösmartyt nyíltan „nagyobb költőnek” is mondta. Ezek okán is Ignotus a cikk alatti csillagos jegyzetben kényszerült elhatárolódní az írástól, s távolságot vonni Szász „fanatikusán vallott” véleményétől. Vö. Szász Zoltán: *Petőfi-revizió*. *Nyugat*, 1912/12, 1026–1038.

⁶³ Vö. Schöpflin Aladár: *Petőfi revíziója*, *Nyugat*, 1912/13, 38–42.

⁶⁴ A napi aktualizáláson túl (Ady a választójogi harcban 1912 őszén a hatóságok által megvert lázadókkal azonosulva keresett baljóslatú, felrázó példát az előző század irodalmából) fontos megjegyezni, Aranyról továbbra is úgy vélte, hogy „az 1848/49-es szabadságharc nagy túlélője a feledés fátylát borította a magyarság függetlenségi harcait idéző múltra”, a kiegyezés után pedig „önáltató optimizmussal, tette rest passzivitással maga is kiegyezett a feudális Magyarországgal”. Ady pedig elvárta volna, hogy az egykori bárd továbbra is „szabadító, keserű énekeket” zengjen. Vö. Valachi Anna: *Irodalmi ősök és utódok* „párbeszéde”. *Liget*, 2013/1, 81–86.

magyar élet több a poézisnál". E költemény azok sorába tagolható, amelyek „a hőkölés népét” tragikus történelmi helyzetére, ugyanakkor költőirsait hivatásuk közéleti feladatkörére is figyelmeztették. A világegés aztán merőben más, új kontextusokat teremtett. A Nagy Háború harcias hevületében, kormányzati szintre emelve ismét az „új Petőfit” keresték sokan, a harcos Petőfijét a külső ellenségekkel szemben, propagandisztikus hevülettel és önkritikátlanul, éppen Ady intései ellenére.

Arany centenáriumán a Nagy Háború miatt nem kerülhetett sor országos ünnepségekre. Petőfi centenáriumára viszont a nemzet már földrajzilag sem egységben, hanem egy sok részre szakított területen, egy csonka országban és több „utódállam” határain belül készülhetett csupán. Ez utóbbit Ady már nem élte meg. A két dátum között azonban ismerünk még egy Ady-nyilatkozatot 1918-ból, mely egy ankét-könyvben szerepel,⁶⁵ s amelyben élete utolsó hónapjaiban Ady újfent megerősítette: „Petőfi-t igazán, gyakran most néhány év óta olvasom és szeretem, de Arany nagy bűnbánó megtérésem után se lett gyakran óhajtott olvasnivalómmá”.⁶⁶ E kötetben szerepelt egy statisztika is, amelynek értelmében a világháború utolsó éveiben megkérdezett közéleti emberek, írók, tudósok, művészek kedvenc olvasmányanyagának fényében Arany 49, míg Petőfi 35 említést kapott. Babits nyilvánvalóan ismerte, olvasta Adynak fentebbi sorait, hiszen ugyanebben az 1918-as kötetben Kóhalmi Béla kérdéseire maga is válaszolt (mondván, Aranyt nem is csak olvassa, hanem „kívülről ismeri”). Öt évvel később pedig, talán Ady igazát utólag is kimondva, megvédve, ő maga is megírta a *Petőfi koszorúit*, mely verse kiáltványként, lírai röpiratként egyaránt olvasható. Kiáltványként a megcsúfolt eszmékről, a bilincses, tragikus jelenről a *Nemzeti dal* retorikáját felidézve, s lírai röpiratként a politikai indíttatásból kisajátító mechanizmus és a művirágos kultusz ellen, amelyben „a süket Hivatal hozza koszorúit”. A *Nyugat* centenáriumi, ünnepi számát nyitó ismert vers zárata hazug, leláncoló koszorúkat említett, melyek terhét bizonyosan nem tűrheti az a Petőfi, aki fátumosan rövid élete végén, halálában is elkerülte a „koporsók tömlöcét”.

*

Túl a páros csillagokban gondolkodás kényszerén, mely a magyar irodalomtörténeti fel dolgozásokba is gyakorta beszivárgott, zárásképp érdemes lehet két fontos tényezőre emlékeztetnünk. Az első talán az, hogy a század első évtizedeiről s annak irodalomszemléleti és világnézeti (leegyszerűsítve: konzervatív-modern) dichotómiáin túl, tehát a kánonban rögzültekkel ellentétben mennyire egyén- és habitusfüggő is volt a korai/klasszikus/esztétizáló modernségben az úgynevezett társadalmi cselekvés-értékű lírai hagyomány megtartása, átértékelése, avagy annak totális mellőzése. Az árnyaltabb értékítéletekhez szükséges meglátnunk, hogy sem a *Nyugat* szerzői, sem a vele párhuzamosan fellépő Holnap Irodalmi Társaság szerzőgárdája és támogatóik nem vallottak azonos nézeteket egy sor társadalmi és irodalmi kérdésben, így Petőfi vagy Arany megítélésében, hatásában sem, s az olykor hangzatosnak tűnő közös lapszerkesztési elvek és társasági programok mögött az alkotói elődfelmutatásokban is látványosan egyéni image-építésekről és érdekekről szükséges beszélnünk.⁶⁷ Ady esetében (túl a nyilvánvaló rokonszenvén s tudatos én-pozicionálásain) egyértelmű személyi vonásokban, habitusban is kimutatható párhuzamok és

⁶⁵ *Könyvek könyve – 87 magyar író, tudós, művész, közéleti ember és kiadó vallomása kedves olvasmányairól*, Szerk. Kóhalmi Béla, Bp., Lantos, 1918.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Ugyanígy más-más módon ítélték meg az irodalom szerepköreit a társadalmi modernizáció kérdéskörén belül, amire az Osvát-Hatványként ismert vita, illetve később az első világháború kitörésekor annak megítélése, támogatása, avagy pacifista álláspontja is jó, szemléletes példa lehet „táboron belül” is.

alkotáslélektani azonosság, illetve egy hangsúlyosan új lírai nyelvteremtés-igény voltak azok a tényezők, amelyek Petőfi-értelmezéseinek a fókuszában állottak. Ezeknek pedig – akár meghatározó biográfiai elemeknek, akár hangsúlyos művészi önszínrevitelnek tekintjük is őket – két fontos alappillére volt, ami a választott előd és a kései utód szemében is egyaránt kardinális értéként, mondhatni hitvallásként tűnt fel. Ady optikáján át Petőfi mint önkép a szabadság és a szeretet költője maradt. Kettejük radikális politikai gondolkodása okán elsődlegesen a szabadságé s egyúttal a törhetetlen, makacs individuuma, aki a legmostohább körülmények között sem hajlandó a megalkuvásra (ahogyan *A farkasok dala* záró strófájából is ismerjük).⁶⁸ Másrészt a szereteté is, mert

ez a gyűlölködő, okvetetlenkedő, nyugtalan, rossz fiú szeretett eleddig leghatalmasabban szeretni Magyarországon. Gyilkolt a szeretetével, s mert önmagát is érdemesen tudta nagyon-nagyon hevesen szeretni, mézárszékre vitte önmagát. Vághóhid, tagló és vér soha együtt ilyen felséges élet személyébe, sorsába – soha még – be nem avatkoztak.⁶⁹

Ady ezért is hangsúlyozta a *Petőfi nem alkuszik* soraiban, mintegy az őt örökkön ébresztetni kívánó, a személye, tehát történelmi alakja és költői teljesítménye mindenkori aktualitását kereső jövő generációinak üzenve, hogy:

Úgy kell őt szeretni, hogy fellángoljon tőle ismeretlen pora – s önmagunk megkorbácsolásával.⁷⁰

Ady természetesen sem ekkor, de később, még a halálát megelőző években sem sejtette, hogy túl a korabeli irodalmi mező minor, avagy többségi szólamaiban, túl az egyes lapok és holdudvaraik autoriter pozícióin és felvállalt értékítéletein, a valós (azaz politikai) hatalmon lévők nem csupán ezen évtizedekben, hanem tulajdonképp a 20. század minden későbbi évtizedében felhasználták a huszonhat éves korában a segesvári csatamezőn elesett költőzseni írásművészetét. Ahogyan nemrégiben Papp István, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának történész munkatársa írta,⁷¹ „a szabadság – profétaság – magyarság fogalmi hármasa” kellő alapot teremtett ahhoz, hogy „a liberális, a konzervatív és a szocialisztikus áramlatok képviselői egyaránt” kimeríthetetlen kincsesbányát leljenek Petőfi életművében, költészetében. A mintegy ezernél is több versre rúgó oeuvre-ből, s még inkább a kulturális emlékezet fátyolos-kultikus szólamaiból megidézett alakja így Ady halála után is olyan gyújtóponttá vált, ami egymással homlokegyenest szembenálló feleknek válhatott hivatkozási alappá.

⁶⁸ „Fázunk és éhezünk / S átlóve oldalunk, / Részünk minden nyomor... / De szabadok vagyunk!”

⁶⁹ Ady Endre: *Petőfi nem alkuszik*, i. m.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Papp István, i. m.